

28. H.D. II.k. 1921. okt. 9. b.
 29. H.D. II.k. 1923. márc. 28. b.
 30. H.D. II.k. 1921. máj. 26. b.
 31. H.D. II.k. 1939. szept. 6. b.
 32. H.D. II.k. 1941. máj. 29. b.
 33. H.D. II.k. 1946. okt. 27. b.
 34. H.D. II.k. 1947. márc. b.
 35. H.D. II.k. 1947. márc. b.

36. H.D. II.k. 1947. nyara b.
 37. H.D. II.k. 1948. febr. b.
 38. H.D. II.k. 1948. ápr. b.
 39. H.D. II.k. 1948. máj. b.
 40. H.D. II.k. 1948. okt. b.
 41. H.D. II.k. 1948. nov. b.
 42. H.D. III.k. 1949. szept. b.

Rövidítések

- H.D. Historia I omnis
 I. k. első kötet
 II. k. második kötet
 III. k. harmadik kötet

- b. bejegyzés
 P. páter
 o. f. m. ordo fratrum minorum

A Havas Boldogasszony templom búcsú

Porcinkula, augusztus 2. Assisi Szent Ferenc halálának napja. Porcinkula (Olaszo.) kápolnában halt meg.

Havas Boldogasszony, augusztus 5. Főbúcsú Szűz Mária római templomának felszentelése. A korábban Liberiusz által épített templomot III. Sixtus szentelte fel a Szűzanya tiszteletére és az efeusi zsinat emlékére. A havas csoda legendája középkori eredetű.

Kisasszony vagy Kisboldogasszony, szeptember 8. A Boldogságos Szűz Máris születése.

Kislexikon

fráter: (latin szó) testvér. A szerzetesrendek azon tagjai, akik nincsenek pappá szentelve. Vagy növendékek, vagy kétkezi mesteremberek, akik a szerzet kötelékében vannak, de nem teológusok, hanem ún. „kiszolgáló személyek”.

hebdomadarius: (latin szó) hetes

ordo fratrum minorum: (latin szó) kisebb testvérek rendje. Szent Ferenc által alapított regula szigorú értelmezői ún. obszervánsok.

pater: (latin szó) atya. A felszentelt Római Katolikus papok megnevezése.

Porcinkula: (olasz szó) Olasz helységnev. Szent Ferenc halálának a helye

guardian: (latin szó) Házfőnök. A rendház vezető szerzetese a kolduló rendeknél. Választott vezető.

reqvirálás: (latin szó) elkobozás. Főleg háborús hasznosításra elkobzott tárgyak művelete.

superintendáns: (latin szó) Felsőbb vezető. A Református egyház püspökké nem avatott legfelsőbb vezetője.

Bóka Zita

Mórahalom kialakulása

és a mezőgazdasági átszervezési kísérletek gondjai (1950–1994)

Mórahalom az ország délkeleti részén Csongrád megyében, Szegedtől 21 km-re délnyugatra helyezkedik el. A település elnevezéséről sokan azt hiszik, hogy ez a település Móra Ferenc írótól

kapta a nevét. Inczei Géza *Szeged környékének földrajzi nevei* című munkájában azt állítja, hogy a Móra domb az 1729-ben itt élő Móra családtól kapta a nevét. A dombtól pedig maga a község.¹

Hogy ez a család mikor telepedett le Mórahalmon, azzal nem foglalkozik. Bálin Sándor *A szegedi tanyavilág benépesedése helyeink tükrében* című könyvében megállapítja, hogy Mórahalom nevét az 1601-ben itt letelepedett Móra családtól nyerte.²

Az említett család birtoka minden valószínűség szerint, a róla elnevezett *Mórahalom* homokdomb környékén volt, melyet a szegedi térképek 1747-től a közelmúltig mindig feltüntetnek.³

Ez az 1747-ben készült helyzetrajz Szeged területének első ismert ábrázolása, Kaltschmidt Ábrahám nevéhez köthető.⁴

Mórahalom mai területét a XVI. század óta Szeged város polgárai birtokolták. Móra puszta neve a szegedi szandzsák 1570. évi összeírásában bukkan föl először. A török adóösszeírók 11 „szállást” vettek jegyzékbe. (Arani Berta, Bakóc András, Baracs Berta, Baraba János, Barana Lázár, Bika Tamás, Fábíán Balázs, Rác Berta, Somogyi Lukács, Szunogi Miklós és Varga Miklós szállását.) Ezek a szállások egyfajta majorságok voltak, ahol földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoztak.⁵ 1730-ban Móra halma birtoklására kapott Szeged város adománylevelet⁶, jöllehet e területet már korábban is a város illetve egyes polgárai használták.

Elmondható tehát, hogy csak a XVIII. század közepére jutott nyugvópontra a középkorban már szegedi polgárok által használt számos puszta – Móra halma, Kistelek, Zákány – tulajdonjoga.⁷

Mórahalom területén 1728–33 között Bite János és Börcsök István kért építkezési engedélyt, amit meg is kaptak. A török utáni évtizedekből ez az első írott adalék a Mórahalma körül fekvő kaszáló illetve szállás birtoklásáról. A mezőgazdaság és a határhasználat török utáni újjászerveződésétől az 1770-es évekig a következő családok birtokoltak kisebb-nagyobb földet Mórahalom, Madarásztó és Széksós környékén: Bite, Börcsök, Farkas, Pálffy, Sztűcs, Rózsa, Kószó, Vér, Kraller, Wagner, de így sem ismert az összes birtokos neve.⁸

A tanyavilág benépesedését nagyban előmozdította az a körülmény is, hogy 1854-ben Szeged részben a növekvő mezőgazdasági konjunkciónak engedve, részben pedig a városi túlnépesedés szociális veszélyeinek leküzdésére 12 ezer hold járásföldet, legelőt parcelláztak fel kisbérletek formájában. Ez többek között a mai Mórahalom és környékének területére esett. Ide a már tanyán élők második nemzedéke települt be, de magából az anyavárosból is sokan kívándoroltak. Ezek a kívándorlók már leginkább a szegényparasztok társadalmi kategóriájába tartoztak.⁹

Gyarapodni kezdtek a tanyaházak, rohamosan megindult az építkezés is, főleg a semlyékek közelében, hiszen ez kitűnő terület volt az állattenyésztéshez. Nőtt a lakosság létszáma, nem volt ritka a 8-9 gyerekes család se.¹⁰

Szüükség volt már valamiféle közigazgatási egységre. Tisza Lajos szegedi kormánybiztos sürgetésére 1883-ban Szegedtől kb. 20 km távolságra Alsó- és Felsőtanyán 1-1 központot létesítettek.

1892. május 16-án nagy ünnepség keretében hivatalosan felavatták Alsóközpontot, a mai Mórahalmot. Ez alkalommal szentelték fel a mai templom helyén, a „kenyérváró” dombon épült kápolnát is. Azért hívták ezt a dombot kenyérvárónak, mert a juhaikat legeltető juhászok délidőben azon telepedtek meg, és oda várták az ebédjüket vívő feleséget vagy gyermeket is.¹¹

Alsóközpont létesítése után is azonban nagy gondot jelentett Szeged városnak a nagy kiterjedésű tanyavilág közigazgatása, mivel a lakosság újabb és újabb kívánásokkal lépett fel. A 83 000 holdat magába foglaló Alsótanyát kilenc kapitányságra osztották fel a XIX. század közepén.

A kapitányságokat a tanyai kapitány tisztét betöltő gazda nevével jelölték. A kapitányok hatásköre olyan szabálytalanságokra terjedt ki, amelyek már hatósági beavatkozást igényeltek. Közvetlen

felügyelőjük a rendőrfőkapitány volt. A tanyai kapitányságok felállítására vonatkozó szabályrendeletet miniszteri jóváhagyás után 1886. június 16-án hirdették ki és akkor lépett életbe.¹²

Tanyai kapitányságok 1886–1949 között:

Csengele	Nagyszéksós
Balástya	Királyhalom
Őszeszek	Átokháza
Szatymaz	Csorva
Gajgonya	Zákány
Fehértó Felsőtanyán	Domaszék
Feketeszél	Mórahalom Alsótanyán

Röszeke és Szentmihálytelek Alsótanyától rendészetiileg volt különválasztva. A tanyai kapitányságok szervezete az 1950-ben életbe lépő közigazgatási reformig állott fenn.

A korabeli tudósítók ún. „kultúrközpontokról” beszéltek, de a kiépült külterületi központok valójában a tanyai lakosság igazgatási, rendészeti, egészségügyi és vallási igényeinek ellátására létesültek. A tanyaközpontokban termény- és borkereskedés, valamint vendéglő nyílt, 1907-ben gőzmalom létesült, iparosok telepedtek le. Alsóközponton működött az 1884-ben létesült Szeged-Alsótanyai Gazdasági Egyesület, amely igen sokat tett a korszerű mezőgazdasági ismeretek terjesztéséért és a tanyai lakosság társadalmi életének szervezéséért. Kezdetben Dobó József gazda, valamint Hajdu Antal tanító bérelt helyiséget a Kotogán tanyán, az 1900-as években pedig már önálló székházuk volt vendéglővel. Gyümölcs- és szőlőkiállítást, lófuttatásokat rendeztek. Elmondhatjuk, a század elején az alsóközponti piac egy 20 ezer lakosú mezőváros piacával vetekedett.

1926-ban épült meg a Szeged-alsótanyai keskeny nyomtávú gazdasági vasút, mely Alsóközpontot is bekapcsolta a várossal való személy- és teherforgalomba. A 80 000 hold kiterjedésű Alsótanya földrajzi középpontjában létesült Alsóközpont kicsiny közigazgatási központból tehát a környező tanyavidék közlekedési, kereskedelmi, kulturális, kisipari központjává fejlődött.¹³

A szegedi tanyai kapitányságok lélekszámát először 1900-ból ismerjük. Mórahalom területe ekkor 9373 kat. hold, a polgári népesség száma pedig 2802. 1910-ben ez a szám 3189-re emelkedett.¹⁴ A két év adatait megvizsgálva, átlagos népességnövekedési, szaporodási ütemet láthatunk. Néhány év múlva azonban kitért az első világháború, amelynek a tanyai nép is áldozatául esett. Összesen 1071 szeged-alsótanyai hősi halott tiszteletére emelték azt az emlékművet, amely még most is áll a település egyik parkjában.¹⁵ Mórahalmon 114 elesett katona nevét gyűjtötték össze.¹⁶ Ez az embervesztés a népszámlálási adatokban is megmutatkozik. 1920-ban Mórahalom kapitányság jelenlévő népessége 3051 fő.¹⁷

Ez a tíz évvel korábbi adatokhoz képest elég jelentős fogyást mutat. A csökkenés magába foglalhatja azokat is, akik elmenekültek a területéről. A háború után az erőszak úgy élt tovább, hogy a Szeged–Szabadka közti határvonal kijelölése után a szerbek még visszatértek és súlyos károkat okoztak.¹⁸

Ezt követően 1930-ból rendelkezünk népszámlálási adatokkal. Az össznépesség ekkor 3873.¹⁹ Az eltelt tíz évben bekövetkező rendkívül nagy létszámnövekedés talán bevándorlással magyarázható. Tény azonban az, hogy a 20-as, 30-as években Alsóközpont valóban gazdasági, kulturális központ lett. természetesen ez is oka lehet a létszámnövekedésnek. Nagy a valószínűsége annak is, hogy visszatértek azok a lakosok, akik a világháború idején menekültek el a térségből. Az egészségügyi fejlődése is magyarázatot adhat. Sikertült ugyanis visszaszorítani a halálozást, ez pedig a védőnőknek, hatósági és magánorvosoknak köszönhető.

1950-ben új szakaszához érkezett az addig (Szeged-) Alsóközpont néven ismert belterületi központ. Ekkor alakult ugyanis a környező területekkel egyetemben önálló községgé. 1949-ben Szeged-Alsóközpont népessége túlnyomó többségben (közel 90 %-a) a mezőgazdaságból élt. A nem mezőgazdasággal foglalkozók zömmel a belterületen laktak, a 96 iparos és kereskedő közül 64, olyan megoszlásban, hogy az egyes foglalkozások művelői kizárólag a belterületen éltek. (Például az asztalos, pék, szabó, borbély, műszerész, szíjgyártó, kőműves, borkereskedő.)

Hasonló a helyzet a 79 értelmiségi kereső esetében is. (Például a tanítók mind a kül-, mind a belterületen megtalálhatók voltak.) A mezőgazdasággal foglalkozó népességen belül is megfigyelhető ilyen eltérés. A belterületen a módosabb gazdák, a külterületen inkább a kisparasztok aránya a magasabb. Ennek azonban nagyon egyszerű magyarázata van. A módosabb gazdák megtehették, hogy a belterületen is (!) vegyenek vagy építsenek házat.

Mórahalom önálló községgé alakulásának körülményeit a politikai egyeduralomra szert tett kommunista párt (neve 1948 júniusától: Magyar Dolgozók Pártja) településpolitikája, elsősorban tanyapolitikája is befolyásolta. A tanyapolitika irányítására 1949-ben létrehozott Tanyai Tanács fő feladata az alföldi tanyarendszer néhány évtizeden belüli megszüntetése volt, mert a tanyákban a majdnai termelőségvetkezeti táblák kialakításának akadályait látták.

Két dolog azonban súlyos árnycot vetett az önálló község megalakulására. Az egyik az, hogy a község életének irányításába a helyiek 1950-től kevésbé szólhattak bele, mint korábban; az önállóság tehát sok tekintetben inkább csak látszat volt. A másik dolog, hogy Mórahalmot az 1950-ben megszervezett új járás, a szegedi járás fennhatósága alá helyezték, holott Mórahalom és tágabban az alsótanyák lakói Szeged város polgárai voltak, ezért joggal tartottak igényt arra, hogy a község igazgatási kapcsolata ne egy, a várostól független járás legyen, hanem maga Szeged város.²⁰

A továbbiakban arról szólnék, milyen változásokat hozott Mórahalom életében ez a forduló-pont (1950) és az azt követő évtizedek.

Nem vitás, hogy Európában szinte mindenütt egybeolvad a falu és a mezőgazdaság. „Amikor tehát a falvak sorsát vizsgáljuk, akkor a mezőgazdaság múltját, jövőjét elemezzük, hiszen a lakóhelyeket és környezetüket a lakosok anyagi ereje, kulturáltsága, a termelési folyamatok műszaki igényei és környezeti hatása szabja meg.”²¹

Mórahalom gazdaságát az 1950-es évek során alapvetően azok a vonások jellemezték, mint amelyek 1950 előtt. A település gazdasági életében tehát az 1950-es években is a mezőgazdaság játszott a főszerepet. Ezen belül is a növénytermesztésnek nagyobb súlya volt, mint az állattenyésztésnek. A nem mezőgazdasági ágak döntően a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódtak, illetve a helyi lakosság alapvető szükségleteinek kielégítését szolgálták. A mezőgazdasághoz kapcsolódó ipart két hengermalom, két szeszfőzde és egy olajütő képviselte.

A szolgáltató ipar és a helyi kereskedelem az 1950-es években nemhogy fejlődött volna, de a magántulajdon durva korlátozása következtében inkább visszafejlődött. A mezőgazdasági termelők helyzetét és életkörülményeit a gyenge termelési eredmények, a rendkívül nagy adó- és beszállítási terhek, az erőszakos tsz-szervezés, tagosítási, földrendezési akciók nehezítették, és gyengítették a magángazdák biztonságérzetét.²²

Általános gyakorlat volt az is, hogy az embereket kiszakították addigi környezetükből, új munkahelyekre, más környezetbe kényszerítve őket. Kolosi Tamás egyik tanulmányában a következőket mondja: „1940 és a hatvanas évek közepe között a magyar lakosság 70 %-a más foglalkozási csoportba került, mint ahol ő korábban volt, vagy szülei voltak. Hasonló méretű munkaerő-mobilitás Ang-

liában száz évig, Németországban nyolcvan évig tartott, Magyarországon tizenöt évre torlódott össze.²³

A korabeli felfogás számára az eszményi gazdaság az, amelyet egyetlen központból, egyetlen központi terv lépcsőzetes lebontásával irányítanak. Ugyanolyan központi előírások révén próbálták helyileg is irányítani a kis parasztgazdaságok százait, mint az államosított vállalatokat. Ez azonban Mórahalmon egy teljesen új jelenség volt, a tanácsi vezetés ugyanis olyan mértékben avatkozott be a paraszti gazdálkodás rendjébe, ami eddig elképzelhetetlen volt.

Mint országszerte általában, Mórahalmon is az 1940–50-es évek fordulóján kezdték meg a termelőszövetkezetek megszervezését. Az ország legtöbb pontján már 1948–49-ben megalakultak az első termelőszövetkezeti csoportok.²⁴ A mezőgazdaság szocialista átszervezésének feltételei azonban távolról sem voltak azonosak Szeged környékén. A vidék egyes körzetei ugyanis olyan eltérő földrajzi adottságokkal és történelmi múlttal rendelkeztek, amelyek a mezőgazdaság szocialista átszervezését is jelentősen eltérő módon befolyásolták.^{25,26}

Mórahalom esetében egy komoly akadály volt, hogy ezen a területen korábban sem volt nagybirtok, nem volt meg a lehetőség korábbi üzemszervezési tapasztalatokra támaszkodni, és nem használhattak fel korábban kialakított nagyüzemi táblákat sem, mivel nem is voltak ilyenek. Itt ugyanis a mezőgazdasági művelésnek a tanyás településformával összekapcsolódó és a természeti adottságokhoz alkalmazkodó olyan rendje alakult ki, hogy különböző mezőgazdasági kultúrák, szőlő és gyümölcs parcellák, kisterületű szántó, legelő rét váltogatta egymást. A másik akadály az volt, hogy a földet régóta sajátjaként használó, de telekkönyvileg csak a földreform után tulajdonossá váló helybeli parasztok igen erősen ragaszkodtak tulajdonukhoz. A termelőszövetkezetesítést – természetesen nem ok nélkül – mint földjük elvesztését, elvételét fogták fel.²⁷

A fent említett adottságok figyelembevételével indokolt lett volna a térségben alacsonyabb típusú tszcs-eket létesíteni, hiszen a szétszórt szőlő- és gyümölcsös ültetvények csak igen hosszú idő alatt és komoly beruházásokkal lettek volna átalakíthatók valódi nagyüzemmé.

„Az alacsonyabb típusú termelőszövetkezeteknek két változata alakult ki: a termelőszövetkezeti csoportok és a szakszövetkezetek. Az eltérés közöttük csak az, hogy az előbbieik tagjaik egész gazdasági tevékenységére kiterjedő közös tevékenységet folytatnak anélkül, hogy a termelőszövetkezetekéhez hasonló közös gazdaságot hoznának létre; az utóbbiak pedig csak bizonyos ágazatokban szervezik meg a közös gazdálkodás alacsonyabb-magasabb fokát. A gyakorlatban azonban ez a különbség gyakran elmosódik.”²⁸

1950 végén a vidéken egyetlen I. típusú tszcs sem létezett, 1952 szeptemberében viszont a 97-ből 46 volt ilyen. Taglétszámuk az össz taglétszám 37, földterületük az összes szövetkezeti földterület 33 %-a volt. 1951-től éppen az I. típusú tszcs-kbe léptek be tömegesen középparasztok is – 1952 nyarán minden negyedik tszcs-tag középparaszt volt –, de éppen nem az alacsonyabb típus vonzása miatt, hanem hogy a különféle adó- és beszolgáltatási terhektől megszabaduljanak.²⁹

Az ún. egyes szövetkezeti típus nem törekedett a föld elvételére, inkább azokkal a területekkel gyarapodott, amelyeket a paraszti gazdaságok a megváltozott körülmények miatt nem kívántak tovább művelni és beadták a tsz-nek. A szőlő, a föld jó részét meghagyták a gazdának és meghatározott tizedet, vagy ahogy az egyik okos paraszt nevezte „dézsmát” adtak be a közösbe. Ebből és a befizetett adóból növekedett a szakszövetkezet vagyona.³⁰ Az I. típusú tszcs-eket azonban nem mint tartósabban fennmaradó gazdaságokat vették számításba, hanem csupán a belépést követő átmeneti állomásként. A cél a rövid időn belül továbbfejlesztés III. típusú tsz-ekké vagy a magasabb típusúakkal megvalósítandó fúzió volt.³¹

1950 végén Mórahalmon csupán egy kis tszcs működött, *Béke* néven. 1952–53 fordulatot hozott Mórahalmon. 1951-ben ugyanis olyan döntés született, hogy „az ellenséges állammak tekintett Jugoszláviához közel eső községeket »szocialista«, más elnevezéssel »termelőszövetkezeti községgé« alakítják.”³²

Az I. típusú tszcs-k alakítása tehát kombinálódott a termelőszövetkezeti községek kialakításával. E községeknek Szeged vidékén különösen nagy súlyuk volt. A kényszerítő eszközöket bőséggel alkalmazó átszervezési kampánynak a helyi paraszttársadalom nem tudott ellenállni. 1952 elején már 4 első és 4 harmadik típusú tszcs működött a községben, amelyekbe azonban egyelőre csak a parasztgazdaságok 25 %-át sikerült tömöríteni. 1953 elejére ezt az arányt sikerül 70 % fölé feltornáznai (ez volt a „szocialista község” kritériuma) – Mórahalom parasztságának 71 %-a írta alá a belépési nyilatkozatot. Ezután tagosítás kezdődött a községben.³³

„Ezeket a tszcs-eket erőnek erejével alakították. Főleg a földtelen vagy a kevés vagyonnal rendelkező emberek álltak rá gyorsan a szövetkezésre. Közöttük sokan voltak máról holnapra élők, dolgozók, s ez az első szövetkezetek munkáján is erősen meglátszott.”³⁴ Pozitívuma az volt, hogy a tsz-tagok életkörülményeire kedvező hatással volt a viszonylagos stabilitás: az állandó munkaalkalom, s az első évben bizonyos állami segítséggel is kiegészített viszonylag stabil jövedelemforrás.

A termelőszövetkezetek helyzetét külön nehezítette, hogy növénytermelési struktúrájukban az átlagosnál magasabb arányban szerepeltek a helyileg kedvezőtlen adottságú növények, így pl. a gyapot, az olajlen, de Mórahalom esetében különösen a dohány és a cukorrépa.³⁵

1953 újabb fordulópontra Mórahalom életében. A Nagy Imre által meghirdetett „új szakasz” politikája Mórahalmon is megkönnyebbülést hozott az embereknek. 1953 nyarától megszűntek az erőszakos tsz-szervezési kampányok, ősztől pedig tömegessé váltak a kilépések, így az erőszakos eszközökkel felduzzasztott termelőszövetkezeti szektor összezsugorodott.³⁶

A homokvidéken, s elsősorban is annak déli, nagyszámú tsz-szel rendelkező községeiben volt a legtöbb kilépés és feloszlás. Csúpnál Ásotthalom és Mórahalom községben 6 tsz oszlott fel, s a megmaradókból is 1000-1200 tag lépett ki.³⁷

Összegezve és értékelve tehát a szocialista átszervezés kezdeti időszakát (1949–1956) elmondható, hogy az eredeti elgondolások adminisztratív eszközökkel és gazdaságpolitikai kényszerítő rendszabályokkal való erőltetése volt a jellemző, ez sorozatosan krízishez, a munkás-paraszt szövetség megrendüléséhez és kritikus helyzetekhez, végeredményben pedig visszaeséshez vezetett.³⁸

1957-től átmenetileg ugyan, de kedvező irányú, taktikai változásokat hajtott végre agrárpolitikájában a kormánypárt. Szüneteltette például a tsz-szervezést, ennek következtében Mórahalmon minimálisra csökkent a tsz-tagok száma és a közös földterület is. Átmenetileg szüneteltek a tagosítások is, és mérsékeltebbek lettek az adóterhek.

A Rákosi-rendszer idején mindenüktől megfosztott gazdák egy kormányrendelet értelmében visszaigényelhették korábbi tulajdonuk egy részét. Az agrárpolitikában nagy fordulat állt be országosan is 1958 végén, amikor is arról született határozat, hogy az ország kisparaszti gazdaságainak ezreit kolhoz jellegű termelőszövetkezetekbe szervezik. Az átszervezés azonban az agitálás ellenére sem hozott eredményt.

A mórálalmi átalakulásban 1961 januárjában következett be változás. Mivel a mezőgazdaság szocialista átszervezésének minél előbbi befejezése volt a cél, engedményeket tettek, ti. „szórvány szőlőkkel rendelkező községekben megengedhető, hogy csak a szántó-földeket művelik közösen, a szőlőket átmenetileg egyéni művelésben hagyják. Ez a határozat éppen a Mórahalomhoz hasonló adottságú községek szempontjából fontos.”³⁹

Az érintett parasztnak tehát lehetőségük volt, mint kompromisszumot elfogadni azt, hogy alacsonyabb típusú termelőszövetkezeti csoportokba lépjenek be. Ezek tagjaiként földjük jelentős részét továbbra is egyénileg művelhetik. Így is történt.

A szocialista átszervezés befejező szakaszát (1957–1961) úgy jellemezhetjük, hogy a munkás-paraszt szövetség erősítése, az anyagi érdekelttség és a szövetkezeti öngazgatás növekvő érvényesülése a meghatározó. Ezen az alapon valósulhatott meg az átszervezés sikeres befejezése is.⁴⁰

Móráhalom igen jó példát adott a vállalkozó kedv megőrzésére, elsősorban a kistulajdonos parasztnak rétegének szívós továbbélésével. Az 1960-as évek végén a kisvállalkozás bizonyos mértékig még az üzemi dolgozók egy részét is jellemezte. A második gazdaságban folyó tevékenység Móráhalmon ugyanis már ekkor igen elterjedt volt. Gondolok itt például a paprikatermelőkre, akiknek jelentős hányada üzemi dolgozó volt, akik a kertjükben termelték a paprikát. Látható tehát, hogy még az üzemi dolgozók rétege sem vált azzá a vegytiszta munkássá, amivé a kor dogmái szerint válnia kellett volna.⁴¹

A következőkben egy táblázat segítségével szemléltetem a népesség, illetve az aktív keresőnépesség szerkezetének változását 1950 és 1970 között (%-ban)⁴²

Év	Mezőgazdaság	Ipar és építőipar	Kereskedelem és közlekedés	Egyéb	Együtt
1960	78,9	7,3	5,8	8,0	100,0
1970	67,1	16,5	10,0	6,4	100,0

A mezőgazdasági népesség aránya még mindig igen magas, de ezzel párhuzamosan nő az iparban, kereskedelemben dolgozók száma is, így nem beszélhetünk elmaradottságról.

Ki gondolt volna arra 1961-ben, hogy a majdani félivelés alapja az lesz, hogy a térszerítés folyamatában az akkori hatalom ezen a vidéken átmenetinek szánt engedményekre kényszerült. A szervezés ugyanis úgy indult, hogy mindenhol „hármast” tsz-t kell kialakítani, tehát mindent be a közösbe! Ezen a vidéken azonban sok volt a tanya, nehéz volt a földeket táblásítani. Így lett végül az „egyes” típusú tszcs Móráhalmon. Az emberek dolgoztak, mert értelmet láttak benne, emelkedett az életszínvonal, volt piaci kereslet.⁴³

A hatalom azonban nehezen engedett. Hivatalosan csak a nyolcvanas években adták föl azt az elképzelést, hogy a szakszövetkezeteket, ha eljön az ideje, átalakítják termelőszövetkezetekké. Az elmúlt évtizedek gazdasági felemelkedésének móráhalmi sikerszervezete a szakszövetkezet volt. Sorozatos egyesítések után 1983-ban Dobó Szilveszter elnökletével alakult meg a későbbi egyetlen szakszövetkezet, a *Homokkultúra*, amely az egész településen összekapcsolta a kistermelők munkáját a feldolgozó iparral, termelést szervezett és gépi szolgáltatást nyújtott. A legfontosabb munkaadó volt a településen: a közös földeken és irodákban, műhelyekben mintegy 500 embernek adott munkát és megélhetést. Tény azonban az, hogy a szakszövetkezetek is kényszerrel létrehozott szervezetek, s nem a tagok szabad elhatározásából jöttek létre. Azt is sokan szóvá tették, hogy túl sok ott a fölösleges ember, alig férnek már az irodákban azok, akiknek a munkájára nincs igazán szükség, bértiket pedig a kötelező vagyoni hozzájárulásokból és a tagoktól visszatartott, ún. nagyzütemi felárból fizették. Nehéz megítélni, valójában mennyi fölösleges embert tartott el a szakszövetkezet, de az nem vitás, hogy egy ésszerűen szervezett társadalomban kevesebb a bürokrácia.⁴⁴

Talán ez a túlzott bürokrácia, az ezzel együtt fellépő hatalmas kiadások, a sokasodó magánvállalkozások, a mezőgazdasági népesség csökkenése, a szakképzett munkaerő utánpótlásának nehézségei a legfőbb okai annak, hogy napjainkra ez az egykor virágzó „sikerszervezet” végnapjait éli. Nincs már földje, nincs már amivel azt megművelje, nincsenek meg az egykori épületek, üzemsarnokok, mindent eladtak. Érdekes és tanulságos lenne megvizsgálni azt is, hogyan hatottak ezek az átalakulási folyamatok a népességfejlődésre, de erre most nem térek ki.

Az 1989-ben városi rangra emelkedő Mórahalmon van azonban egy testület, amely legfőbb feladatának az agrártermelés támogatását tekinti, és ez a Mórahalmi Gazdakör.

A Gazdakör alapszabályzatba foglalt célja tagjainak érdekképviselete, részükre információ és szakmai ismeretek biztosítása. Tevékenységi körébe kertészeti, növénytermesztési, állattenyésztési, jogi, adó stb. szaktanácsadása és értékesítési információ biztosítása, szakmai képzés szervezése, bemutatók, kiállítások, tanulmányutak szervezése, nemzetközi kapcsolatok kiépítése tartozik.⁴⁵ A gyakorlati érvényesülésben fontos még megemlíteni azt, hogy széleskörű kapcsolatai révén a Gazdakör segít tagjainak a vetőmag (gabona, burgonya), műtrágya kedvező áron való beszerzésében, mezőgazdasági gépek vásárlására pályázatokat ír ki.

Tervezték egy vállalkozói géppark megalakítását, ami a tagoknak a föld megmunkálásában nyújtott volna segítséget, de ez anyagiak hiányában nem valósulhatott meg. Ettől függetlenül azért úgy érzem, egyfajta hiányt pótol, ami a szakszövetkezet elsorvadása révén következett be.

Ezt a nehézkes, buktatókkal teli utat járta tehát be ez a kisváros, rövid történelme során.

Jegyzetek

1. *Inczefi Géza*: Szeged környékének földrajzi nevei Bp., 1960. 62. p.
2. *Bálint Sándor*: A szegedi tanyavilág benépesedése a helynevek tükrében (Néprajzi dolgozatok 9.) Szeged, 1963. 7. p.
3. *Juhász Antal*: A tanyák településtörténete In.: Mórahalom (Szerk.: Juhász Antal) Mórahalom, 1992. 64. p.
4. Kaltschmidt Ábrahám térképét *elsőként Reizner János* közölte: Szeged története. Első kötet Szeged, 1899. VI. melléklet, 320. p.
5. Juhász i. m. (1992) 63–64. p.
6. Reizner i. m. 322. p.
7. Juhász Antal: A szegedi táj tanyái In.: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1982/83. 2. kötet Szeged, 1989. 3. p.
8. Juhász i. m. (1992) 65–66. p.

A „kenyérváros” dombon felépített római katolikus templom a 60-as években

9. Bálint Sándor: A szegedi nép. Bp., 1968. 14. p.
10. Szécsy György: Képek Mórahalom múltjából és jelenéből Mórahalom, 1967. 13. p.
11. Szegedi Napló 1892. május 18. száma Alsóközpont felállításáról.
12. Szécsy i. m. 33-34. p.
13. Juhász i. m. (1989) 103-105. p.
14. Juhász i. m. (1992) 91. p.
15. Szécsy i. m. 43. p.
16. G. Tóth Ilona: Szeged-Alsótanyától Mórahalomig. In.: Mórahalom, 1992. 109.
17. 1920. évi népszámlálás, I. Bp., 1923. 188.
18. G. Tóth i. m. 108.
19. 1930. évi népszámlálás, I. Bp., 1932. 162-163.
20. Belényi Gyula: Az önálló község megalakulása. In: Mórahalom, 1992. 137-142.
21. A falu 1994. IX. évf. 4. sz. 11.
22. Belényi i. m. (1992) 240-242.
23. Hankis Elemér: Kelet-európai alternatívák Bp., 1989. 44-47.
24. Belényi i. m. (1992) 239-245.
25. Belényi Gyula: A termelőszövetkezeti mozgalom első kísérlete Szegeden és vidékén (1943-53) In.: Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944-1962). Szerk.: Balogh Sándor és Pölöskei Ferenc) Bp., 1979. 155-168.
26. „A mezőgazdaság szocialista átszervezésén azt értjük, hogy a mezőgazdaságilag hasznosítható földterületen a tőkés nagy és közepesen nagy gazdaságait, a kisárutermelő paraszti gazdaságokat, valamint a törpebirtokokat kollektív, szocialista nagyüzemi gazdaságok váltják fel. A kollektív, szocialista nagyüzemi gazdaságokban a munkaeszközök, berendezések nagy része vagy egésze társadalmi tulajdonba kerül, a föld nagy részén vagy egészén nagyüzemi gazdálkodás alakul ki az ennek megfelelő technológiával, gazdálkodási módszerekkel és nagyüzemi munkaszervezettel.” – Simon Péter: A párt agrárpolitikája a szocializmus alapjai lerakásának időszakában In.: Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944-1962). 9.
27. Belényi i. m. (1992) 244-45.
28. Erdei Ferenc: Agrárproblémák, 2. Agrárviszonyok és szövetkezetek. Szerk.: Fekete Ferenc és Dzur Magdolna. Bp., 1986. 271.
29. Belényi i. m. (1979) 161.
30. Majoros Tibor, Szirácz József: Mórahalmi szövetkezők... Mórahalom, 1985. 34-35.
31. Belényi i. m. (1979) 161-162.
32. Belényi i. m. (1992) 245.
33. Belényi i. m. (1992) 245-246.
34. Bóka István (szül. Mórahalom, 1935., tanár) visszaemlékezése.
35. Belényi i. m. (1979) 160.
36. Belényi i. m. (1992) 250-251.
37. Belényi i. m. (1979) 165.
38. Erdei i. m. 257.
39. Belényi i. m. (1992) 257-258.
40. Erdei i. m. 257.
41. Belényi i. m. (1992) 260.
42. Az 1960. évi népszámlálás, III. Bp., 1962. 102. és: Az 1970. évi népszámlálás I. Bp., 1971. 409.
43. Tanács István: Fordulóponton. 559-561.
44. Tanács i. m. 566.
45. Mórahalmi Gazdakör Alapszabályzata. Az anyagot Katona László, a Mórahalmi Gazdakör vezetője bocsátotta rendelkezésemre.

Egy mai kép Mórahalomról madártávlatból